

УДК 82.09.161.2. Слоньовська

DOI: 10.31471/2304-7402-2019-2(54)-430-438

“НОВИЙ” ОБРАЗ ЖІНКИ У РОМАНІ ОЛЬГИ СЛОНЬОВСЬКОЇ “УПОЛЬОВАНЕ ПОКОЛІННЯ”

І. В. Фотуйма

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
кафедра української літератури; 76000, м. Івано-Франківськ,
вул. Шевченка, 57; тел. +380 (342) 59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

У статті зроблена спроба аналізу нового типу жінки в українській літературі, жінки, яка сама собі дає раду в житті, umie постояти за себе. Простежено еволюцію жіночого образу, авторську інтерпретацію його крізь призму особистісного сприйняття.

Ключові слова: жіноча проза, новий тип жінки, концепція особистості, художній образ.

Жінка стала головним персонажем літературних творів ще на початкових етапах розвитку літератури насамперед як мати, дружина, сестра, як об'єкт обожнення та захоплення, як джерело любові та страждань. З часом змінювалися її роль та місце в сім'ї, суспільному житті та в політиці. На сучасному етапі неймовірними здаються ті часи, коли жінці було не вільно зіграти омріяну роль у театрі чи бодай показатися на сцені, а потім ще через кількасот років не мати можливості навіть стати студенткою університету.

Минули століття, жінка нарівні з чоловіком починає займати важливе місце в соціумі, в усіх галузях політичного та культурного життя. Література – незалежно від своєї ідейно-естетичної спрямованості – зреагувала на такі радикальні зміни й стала безцінним джерелом для різновекторного гуманітарного аналізу.

То як створити ідеальний жіночий образ, щоб у голові одразу ж з'являлася візуалізація прочитаного? Насправді, конкретної схеми образотворення, напевно, немає, але засоби, за допомогою яких творяться образи (у цьому випадку мова іде про жіночий образ), існують. Для різних видів діяльності є свої методи для реалізації мети, як стверджує Н.Н. Суворов: «Композитор вибирає для цього ритм, тон; художник – колір, характер ліній, навіть розмір полотна; письменник – слово». [5, с. 27]. За допомогою правильно підібраних слів можна створити яскравий та колоритний образ, який буде відбивати не тільки зовнішні ознаки, а ще й внутрішні коливання.

Жіноча проза є репрезентантом галереї цікавих та яскравих жіночих образів і спонукає до проведення їх типології. І. Юрескул пропонує систематизувати образи героїнь художніх творів в залежності від: а) їх

суспільного і сімейного статусу; б) їх соціально-професійної ролі; в) морально-психологічних характеристик (з урахуванням темпераменту тощо); г) гендерних категорій маскулітного і фемінного та ін. [10, с. 251]. Як стверджує Т. Качак, «образи жінок колоритніше та яскравіше виписані саме в текстах *письменниць*, тому що вони знають себе краще й мають більший, ніж чоловіки, інтерес, щоб надати голосу власне начало» [7, с. 8]. З цим твердженням важко не погодитися, оскільки мова йде про жіночий образ, створений власне жінкою-авторкою, а саме О. Слоньовською. У процесі характеротворення, мисленневих операцій та почуттєвих коливань, відчувається рука жінки-письменниці, оскільки тільки жінка може так тонко і ретельно зобразити і відтворити на папері думки та почування своєї героїні. Не виключено, що такий же стан вона пережила сама і відчула це на собі. Тому такі образи є найбільш вдалими і реалістичними саме в дусі «жіночої прози». «Як жіночий, так і чоловічий світи по-своєму важливі й особливі, між ними немає зовнішньої різниці, але перцептивні переживання цих двох світів зовсім різні. Жінка-авторка висловлює те, що домінує в сприйнятті дійсності» [7, с. 8].

Із плином часу жіночі образи еволюціонували та видозмінювалися. Напевно, назавжди запав у пам'ять образ Шевченкової Катерини-покритки, яка проходить стражденний шлях. Українська література має багато жіночих образів, для яких способом розкриття їхніх характерів і душевних станів слугували страждання та біль, мов своєрідний спосіб катарсису. Проте сучасна вже так звана «жіноча» проза не хоче лише лити сльози та страждати, тому з'являються нові типи жінок: емансипованих, сильних, радикальних у своїх діях та вчинках, жінок, які здатні протистояти і не підкоритися обставинам і жити для свого задоволення, незважаючи на соціальні догми та правила. Вперше на арену української літератури виводить такі образи О. Кобилянська («Людина», «Царівна»), Леся Українка («Одержима»), які показали, що жінка здатна не тільки на терзання, а ще й на помірковані та кардинальні рішення.

У сучасній жіночій прозі представлена нова концепція особистості жінки, яка визначена Софією Філоненко як «концепція жінки з роздвоєним», «роздертим» еством: бажання бути вільною, незалежною, справді емансипованою часто суперечить глибинному потягу до родинності і материнства» [8, с. 32]. Жінка прагне бути хорошою матір'ю, дружиною, але разом з тим бажає бути незалежною, самодостатньою особистістю, намагається реалізувати себе в різних сферах, а це призводить до того, що вона не може повністю реалізуватися ні у першому, ні в другому випадку. Важко також не погодитися із Л. Таран, яка визначає новий тип героїні жіночої прози як «універсальну гуманітарну особистість». Така особистість «вбирає» в себе скарби людської культури, вона відкрита до діалогу з нею і водночас сама творить нові культурні цінності, прагнучи реалізувати себе в якомога ширшій сфері художньої та інтелектуальної діяльності» [6, с. 247].

Ця концепція особистості жінки розкрита в романах і повістях О. Забужко, С. Йовенко, С. Майданської, Г. Гордасевич, Є. Кононенко, О. Слоньовської, М. Дзюби. Це тип «нової героїні», наділеної гострим критичним розумом, освіченої, творчої жінки, яка постійно перебуває у пошуку відповідей на свої запитання, вона піддає сумніву правильність «влаштування» світу – саме так виявляється активність розуму, який не задовольняється готовими відповідями. Жіночі образи є виразниками особливостей жіночої прози, художнього мислення письменниць, світорозуміння, поглядів на проблеми, специфіки їхнього письма. Образи героїнь стають особливо близькими письменницям, оскільки часто у їхніх характерах, поведінці, вчинках та діях не просто трансформовано жіночий досвід, а відтворено автобіографічні моменти, що для «жіночого письма» є суттєвим. Тому так важливо, хто є ідентифікатором письма: чоловік чи жінка? Хоча на сучасному етапі у руслі постмодерної літератури губиться «поняття статі», яке є ключовою домінантою для сприйняття та усвідомлення ідеї. Проте незмінним залишиться те, чого не зможе відтворити жоден чоловік – це вміння по-жіночому, можливо, дещо викривлено та емоційно-заглиблено сприймати світ і відтворити це з точною деталізацією.

Ольга Слоньовська, прикарпатська письменниця, викладач Прикарпатського національного університету, зуміла створити новий жіночий образ, кардинально інший, аніж ми звикли бачити до того. Її роман «Упольоване покоління» – частина трилогії (перша частина – «Дівчинка на кулі») масштабної життєвої епопеї про становлення та еволюцію жінки, про шлях, який долає героїня, що в кінцевому результаті призводить до змін у її внутрішньому світосприйнятті. Процес створення художнього образу – доволі складна та клопітка праця, оскільки потребує детального і ретельного осмислення не тільки в галузі літератури (маємо на увазі творчий вияв), а ще і в галузі психології. О. Кайдановська вважає, що «визначальною є здібність до створення художнього образу – спочатку у мисленні, у свідомості автора, а потім – вираження його у матеріалі». З цим важко не погодитися, оскільки образ спочатку виникає у свідомості під впливом творчого мислення, а згодом втілюється у матеріальному вигляді. Починаючи від античності і до сьогоденного етапу, процеси створення художнього образу видозмінювалися. Коли на початкових етапах увагу письменників (митців) привертала елементи зовнішньої побудови, опис приміщень, де зображувалася дія, яка за каноном класичного жанру мала б відповідати триєдності (місце, час, дія), то на сучасному етапі основна увага в процесі творення художнього образу належить чуттєвій основі, внутрішнім коливанням.

Як влучно підмітила І. В. Вернудіна, «акцентування уваги митця було перенесено з опису явищ і фактів на враження і почуття, які вони викличуть у людських душах, а звідси – на характер особистості, її інтелект, свідомість, і глибше – на певний психічний стан чи процес, на-

стрій чи почуття, задоволення чи внутрішній конфлікт» [1, с. 1]. Художній образ постає в двох вимірах свого існування: з одного боку – це «самостійна об'єктивна реальність», що існує вже «незалежно від її творця та предмета, що надихнув його», з іншого – «витвір людського духу, вияв конкретного індивідуального «Я». Перший аспект, слушно зазначає І. Маноха, властивий переважно мистецтвознавству та його різноманітним прикладним галузям, другий – царині «філософського та психологічного осягнення сутності людського існування», формам та способам «самовияву індивідуального «Я», людської природи в цілому» [2, с. 310]. Специфічність світосприйняття митця щільно пов'язана з його психологічними особливостями, з художнім смаком, духовними цінностями і пріоритетами, тому від того, наскільки тонко письменник відчуває свого героя, залежатиме цілісна картина створеного ним твору.

У центрі нашої уваги процес творення не будь-якого образу, а образу жінки-героїні, яка стала об'єктом зацікавлення багатьох учених у кінці ХХ–ХХІ ст. Права жінок до початку виникнення феміністичних рухів були знехтувані та відсунені на задній план, але на сучасному етапі все більше літературознавців приділяють свою увагу саме образу жінки, яка пройшла складний еволюційний шлях від «жінки-покритки» до «жінки-героїні».

Роман О. Слоньовської «Упольоване покоління» сміливо можна назвати невмирущою історією життя та становлення людини в умовах надзвичайно складних та неймовірно чуттєвих. Письменниця вдало вплітає у словесний потік яскраві описи, відтворює побут, будує сцени, за якими можна сміливо дістатися до сердець головних героїв. Серйозна напруга та інтрига розбавляються гумористичними епізодами та веселими історіями. Як стверджує Н. Мафтин, «роман Ольги Слоньовської є знаковим твором не тільки сучасної української прози, а має всі шанси стати цікавою сторінкою в історії української романістики. Адже він написаний у традиціях таких майстрів слова, як Анатолій Дімаров та Михайло Стельмах, помножених на яскраве світобачення й оригінальний авторський стиль письменниці» [3, с. 15.].

Що робить цей роман по-особливому цікавим, то це цілий букет найрізноманітніших жіночих образів із кардинально різними поглядами на життя. Та в центрі уваги, попри все, залишається дівчина Ольга, яка є студенткою філологічного факультету і, крім того, обдарованою творчою особистістю. Спочатку цей жіночий образ дещо губиться у хаосі інших, але потім ми спостерігаємо, як таким чином письменниця будує характер своєї героїні, робить її практично всюдисущою та незамінною ниточкою, яка в'яже весь текст. Ольга завжди потрапляє у якісь прикрі ситуації, ніби своєю суттю притягує їх. На початку роману письменниця одразу ж створює образ сумлінної та відповідальної дівчини, яка проходить складний шлях до дорослої сформованої жінки, яка розуміє чого хоче в житті і не боїться ризикованих рішень.

Ольга понад усе любить читати та захоплюється поезією, яку сама і пише. На думку С. Філоненко, «найбільш характерна риса героїні жіночої прози – любов до книг, до читання, глибока обізнаність із класичною і сучасною світовою літературою, здатність насолоджуватися художніми образами» [9, с. 37]. Таку характеристику можна приписати і нашій головній героїні, яка проявляла любов до науки і на той час здобувала фах українського філолога *«Олександр Трофимович цікавиться, кого я зараз читаю, якими літературними новинками цікавлюся. Називаю кілька російських і зарубіжних митців. – А українські письменники тобі не подобаються? . – Чому ж? Михайла Стельмаха по-новому для себе відкрила...»* [4, с. 185]. Глибоке зацікавлення літературою, уміння мислити і врешті-решт освіта роблять із Ольги цілком свідому та незалежну жінку, яку дуже важко обвести навкруг пальця.

«Мисляча юнка йде проти усталених стереотипів і щораз ставить викладачів у незручне становище: то відмовляється вбачати в образі Чіпки народного месника, натомість – бандита, то зовсім урозріз із радянською ідеологією трактує образи із «Землі» О. Кобилянської, «Катерину» Т. Шевченка... Пам'ять оповідачки світлим прожектором вихоплює з минулого постаті тих, хто намагався вберегти, застерегти допитливу студентку й водночас не притлумити її нестандартного мислення» [3, с. 15]. Своїм оригінальним мисленням Ольга привертала увагу: декого захоплювала, а в багатьох викликала підозру та небезпеку, доброзичливці намагалися вберегти дівчину від неминучої халепи: *«Поменше роби категоричних висновків. Недоречно й...небезпечно. Та й звідки ти можеш знати, що лише твої умовиводи справедливі? Схибити легко, напаякати дурниць просто, а тоді клопотів не обберешся!»* [4, с. 187]. Своїм радикалізмом та рішучістю Ольга представляє новий тип жінки, яка не боїться свої думок, яка впевнено долає рамки стереотипів і буде новий горизонт для польоту власної думки.

Залишаючись глибоко розумною жінкою, Ольга все-таки керується власними почуттями. На початку роману (а дія роману відбувається упродовж тривалого часу) ми бачимо головну героїню, що через надмірну жалість до людей, які того не заслуговують, ладна жертвувати своєю репутацією, своїми грішми і навіть своїм «життям»: *«За півтори години Ладині босоніжки були, як нові, але мені прийшлося заплатити за ремонт аж два карбованці й вісімдесят сім копійок – непомірну, як на ті часи, ціну. [...] Лада не поцікавилася, скільки коштувала робота, а сказати їй, що карбованця не вистачило, я посоромилася...»* [4, с. 33].

Такі доволі різкі ситуації сформували із головної героїні сильну і неприступну жінку, яка потім усе життя намагалася захиститися від уявних демонів, яких створювала її творча уява, не дозволяла собі бути слабкою і не хотіла, щоб чоловік, який буде поруч, перебрав на себе обов'язки чоловіка, а їй дозволив побути просто жінкою. Тому, як і стверджує С. Філоненко, «практично всім героїням жіночої прози влас-

тива внутрішня дисгармонія, боротьба між «живою жінкою» і «патріархальною», між активною і пасивною, між прагненням бути абсолютно вільною і прагненням міцного родинного й шлюбного зв'язку» [9, с. 67]. Таку боротьбу в глибині своєї душі веде і наша героїня. Свідомо, як і кожна жінка, вона прагне щастя, але ця думка більшою мірою була нав'язана їй батьками та сільським менталітетом, тому Ольга і вийшла заміж за першого хлопця, з яким практично не зустрічалася, а все через глибоку самотність та нерозуміння з боку навколишніх: *«Якби мала хлопця, хоч тимчасового – не для одруження, а тільки для спілкування, походеньок у парк, в кіно, не відчувала б такої нікому непотрібності, такого глеквого вакууму, Торічеллевої порожнечі! Але кому про це можна сказати, кому пожалітись?»* [4, с. 66].

Саме в таких межових ситуаціях, коли людина знаходиться у глибокому відчаї, вона загартовує свій дух, вибудовує характер. Так О. Слоньовська показує процес становлення особистості в діячності, виводячи на арену літературного проминання новий образ жінки із сталевим характером та стійкою психікою.

Справжня жінка повинна володіти всіма позитивними якостями. Ольга не є ідеальною, але вона принаймні ніколи не бреше людям, вона володіє справжніми жіночими якостями, крім того, є безмежно гордою: *«Там унизу є молитва до Ангела-Охоронця. Якщо її промовити дванадцять разів, кажуть, знайдеться найпотрібніша порада, благополучно вирішиться найскладніше питання.*

– *Моє не вирішиться.*

– *А ти спробуй.*

– *Ні. Я сама свої проблеми вирішу. Тоді бодай ні на кого нарікати не зможу.*

– *Гріх гордині, – прошепотіла монашка й повільно пішла в глибину церкви»* [4, с. 269].

Ольга одразу ж переймає на себе відповідальність за будь-які вчинки, події чи дії, і немає значення, чи вона причетна до них, чи просто стоїть осторонь. Така одержима ідея володіти ситуацією, в жодному випадку не подати слабкості і, не дай Боже, не проявити жодних емоцій перетворюють Ольгу із жінки на механізм, який робить все за командою, схематично-правильно та продумано. У майбутньому її чоловік жалітиметься на таке ставлення *«Ти би хоч раз на тиждень мене по голові погладила, пригорнула, а ти!.. Ану пригадай: коли востаннє мене цілувала? Пригадай: хоч раз у житті сказала, що любиш, що без мене жити не можеш?»* [4, с. 335].

Поряд із такою жінкою будь-який чоловік втрачає впевненість у собі, у більшості випадків почуває себе неповноцінним. Такі шлюби переважно закінчуються розлученням, оскільки жінка не може постійно виконувати чоловічі обов'язки, рано чи пізно це призводить до непорозуміння, а чоловік у такому шлюбі губить себе як особистість. Святослав,

чоловік Ольги, одразу ж піддавався тотальному контролю над собою. Ще б нічого, якби цей контроль проявляла дружина, а тож рідна мати «— *Ти їй не потрібний! – верещала Святославова турботлива матінка, що аж шиби дзеленчали. – Для неї робота дорожча за власного чоловіка! Глянь, Світику, її диплом на дівочому прізвищі й паспорт на дівочому! Хто таке видів, хто таке чув, аби заміжня жінка залишалась на своєму шлюбному прізвищі? Пропавай ти, синочку, біднесенький!*» [4, с. 291].

Використання матір'ю Святослава всяких здрібнілих суфіксів, оклична інтонація, напевно, назавжди прив'яжуть уже дорослого чоловіка до матеріної спідниці. Як повинна почувати себе жінка за таких умов? Звісно, скривдженою. Будучи вагітною на той час, Ольга зрозуміла, наскільки меркантильними й оманливими були її мрії про сімейне життя: «*Тепер я вже сама не знала, що маю робити: принципово не приїжджати на щотижневі вихідні в дім чоловіка, чи таки їхати туди мало не силоміць і кожного разу страждати, якщо не від колючих поглядів і словесних шпильок свекрухи, то вкотре переконуватися в своєму ж таки помилковому життєвому виборі*» [4, с. 280].

Гірке розчарування і страх за долю ще ненародженої дитини. Такі жінки і справді змінюються тільки під впливом вагомих обставин. Життя власної дитини виявляється важливішим за власну долю. Ольга не раз збиралася з думками і силами і терпляче поверталася у ненависний для неї дім. Моменти спротиву – це ніби вивільнення затаєної енергії життя, надії, яка жевріє і ледь тліє десь на дні душі: «*Я вихопила з рук свекрухи диплом, паспорт і скерування, вискочила на вулицю й побігла до рідних батьків. Проте навіть найкоротша дорога вилась ледь не через ціле село, й уже з половини шляху мої ноги з кожним кроком сповільнювали ходу. Що тепер буде? Що мені скаже мама? Як я маю жити далі?.. Звернула у лісопосадку, сіла на траву, густо поцятковану жовтими й білими дрібненькими квіточками, й гірко заридала*» [4, с. 291]. Момент зламу сильної жінки таки настав. Ніколи до цього Ольга не дозволяла собі плакати, вона гадала, що навчилася приборкувати свої почуття, можливо, так і було, але вагітність загострила її емоції, тому все, що протягом тривалого часу ховалося лише у лабіринтах душі жінки, нарешті вилізло на поверхню. О. Слоновьська ретельно зображає емоційний злам у душі головної героїні, їй набридло бути сильною, набридло тягнути цю ношу на собі. Ольга вважає, що єдиними ліками, які врятують її стомлену душу і тіло, буде омріяна робота, але чомусь це не приносить спокою та полегшення. «*Як же я тепер буду жити? Ну, робота є. Житло дати мусять, бодай окрему кімнату. Народиться дитина – прийдеться шукати якусь добру жінку, щоб за помірну плату дві-три години щодня бавила маля. Більше, як трьох-чотирьох уроків розклад не витримає, а школа працює і в суботу, отже, надовго залишатися няні з дитиною потреби нема. Викручусь! Тільки чому я реву?*»

Ні, я не плачу, не схлиную – сльози самі котяться й котяться, зупинити їх неможливо» [4, с. 307].

Навіть у критичних ситуаціях тверезий розум не покидає жінку. Увімкнувши аналітичне мислення, вона розмірковує про подальшу долю. Зрозуміло, що ситуація складна і непроста, але головна героїня не опускає рук, бо вже має заради кого жити і боротися. Відкинувши геть сентиментальності, Ольга вирушає в далеку та невідому їй дорогу.

Все-таки Святослав наздоганяє дружину, але, мабуть, для того, щоб стати для неї своєрідним докором за вчинену помилку. « – Сама винна! Сама! Затягла на край світу – тішся. Не я такий – життя таке! У перший день мало дуба не врізав – цього мама тобі до гробу не простить!» [4, с. 325].

Жінка повинна піклуватися про себе, про своє ненароджене дитя та ще й про чоловіка, який є геть нікудишнім. Такі умови формують з Ольги особистість, жінку із неординарним мисленням, світлим розумом та сильним характером. Тому влучним визначенням буде те, що цей образ – нетипово-новий, оригінальний та непересічний.

Після довгих колізій та перепадів, українська сучасна жіноча проза таки вдихнула ковток чистого повітря новизни і показала світові новий образ жінки, яка вмє боротися із життєвими негараздами.

Література

1. Вернудіна І. В. Естетико-психологічна природа художнього образу // Культура і сучасність. 2013. №1. С. 3–10.
2. Маноха І. П. Психологія потаємного «Я». К.: Поліграфкнига, 2001. 448 с.
3. Мафтин Н. Мости пам'яті, або Про тих, кому судилось вирватись із пастки. Про новий роман-дилогію Ольги Слоньовської «Упольоване покоління» // Літературна Україна, 2017. №30.
4. Слоньовська О. Упольоване покоління. Роман у двох книгах. Київ: Видавництво «Український пріоритет», 2017. 752 с.
5. Суворов Н. Н. Пути создания художественного образа // Эстетика. М.: Знание, 1984. 64 с.
6. Таран Л. Гороскоп на вчора і на завтра. Київ: Рада, 1995. 247 с.
7. Тебешевська-Качак Т. «Дівчачі тексти»: Фемінний дискурс у сучасній українській прозі для юних читачів // Слово і Час, 2017 №4. 79–89 с.
8. Філоненко О. Тип мислячої жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття [електронний ресурс] / О.Філоненко. Режим доступу до ст.: www.bdpu.org/philological_faculty/Ukr.../ginka.doc
9. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття // С. Філоненко. Монографія. Київ–Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 158 с.
10. Юрескул. І. П. Типологія жіночих образів кінця ХХ ст. // Наука. Освіта. Молодь. Київ. С. 250–251.

Стаття надійшла до редакційної колегії 08.12.2018 р.

Рекомендовано до друку к.ф.н., професором Яцків Н.М.

A “NEW” FEMALE IMAGE IN OL’HA SLONIOVS’KA’S
NOVEL “UPOLIOVANE POKOLINNA”

I. V. Fotuima

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Chair of Ukrainian Literature; 76000, Ivano-Frankivs’k, Shevchenko St., 57;
tel. +380 (342)59-60-74; e-mail: kf@pu.ukr.lit.ua*

The article makes an attempt of analysing a woman’s new type in Ukrainian literature, the woman, who makes a life for herself, can stand up for herself. The evolution of a female image, its author’s interpretation through the prism of personal perception are traced.

Key words: *female prose, woman’s new type, conception of personality, fictional image.*